

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22\(51\)-47-62](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22(51)-47-62)
УДК 159.928 : 378

Брюховецька Олександра Вікторівна,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4884-2878>
ciparisab011@gmail.com

Гусев Андрій Ігоревич,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-1790-3295>
igorich70@gmail.com

Чаусова Тетяна Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>
tvchausova@ukr.net

Інжиєвська Леся Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-2058-1485>
lesiy777@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів. З'ясовано, що професійно важливі якості особистості – це комплекс найважливіших індивідуально-психологічних

та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні. Встановлено, що розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів є умовою професійного становлення фахівців, який містить в собі самовдосконалення, самовиховання, самоосвіту та самопізнання в галузі психології, мета якого – досягнення успіху в оволодінні майбутньою професійною діяльністю. Визначено структуру професійно важливих якостей психологів – як складне цілісне особистісне утворення, що включає такі компоненти: мотиваційний, регулятивно-вольовий, комунікативний, рефлексивно-оцінювальний. На основі проведеного емпіричного дослідження професійно важливих якостей майбутніх психологів виявлено, що рівні їх сформованості серед здобувачів вищої освіти 2-го та 3-го курсів мають невисокі показники, що свідчить про недостатність їх розвитку на цих етапах професійного навчання. Встановлено, що у таких складових, як мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдачі, вольова саморегуляція, самовладання, емпатія, рефлексивність не має розбіжностей у здобувачів вищої освіти цих двох курсів. Такі ж якості, як: рівень професійної спрямованості, настирливість, комунікативна толерантність, за середніми значеннями цих показників відрізняються в групах 2-го та 3-го курсів, що статистично підтверджено. Отже, проведене дослідження підтверджує, що розвиток професійно важливих якостей психологів є умовою професійного становлення майбутніх фахівців протягом навчання у закладі вищої освіти, починаючи з 1-року навчання.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти; майбутні психологи; професійно важливі якості; розвиток професійно важливих якостей; заклад вищої освіти.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Сьогодні зросла необхідність у професійній діяльності психолога: чи це стосується відбору кадрів у різні галузі; чи супроводу і корекції дітей у дошкільних та шкільних закладах; чи психодіагностичної та тренінгової роботи в організаціях та фірмах; чи консультативної допомоги людям, які переживають стрес внаслідок різних обставин: війна, насилля, втрати близьких або сенсу життя, проблеми з ідентичністю тощо. Зрозуміло, що саме професіоналізм психолога визначатиме ефективність надання послуг тим, хто їх потребує, тому розвиток професійно важливих якостей студентів-психологів є актуальною і нагальною проблемою. Мова йде не просто про підвищення

теоретичної професійної підготовки, а про розвиток саме тих складових, які необхідні для успішного здійснення саме практичної частини професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вчених у своїх працях розглядали дану проблему, так визначенням професійно важливих якостей займалися М. Громкова, О. Гура, О. Смірнова та інші; розкриттям сутності переходу від психологічної властивості до професійно важливої якості – Л. Бурлачук, Ж. Вірна, Л. Долинська, Л. Карамушка, З. Карпенко, С. Максименко, А. Маркова, В. Панок, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, Н. Чепелева, Н. Шевченко та багатьох інших; визначенню професійно важливих якостей психолога присвячені роботи Ж. Вірної, В. Панка, Н. Чепелевої, Н. Шевченко та інших.

Проаналізувавши дані наукові підходи до розуміння сутності та структури професійно-важливих якостей психологів, можемо констатувати, що компонентний склад включає надзвичайно важливі особистісні якості та мотиви, що детермінують успішність професійного становлення фахівців. Професійно важливі якості психологів ми визначаємо як складне цілісне особистісне утворення, що включає такі компоненти: мотиваційний, регулятивно-вольовий, комунікативний, рефлексивно-оцінювальний, саме які ми будемо досліджувати і саме, які потребують розвитку у процесі професійної підготовки майбутніх психологів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження – визначити структуру професійно важливих якостей психолога та запропонувати методи їх розвитку.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: визначити наявний рівень розвитку професійно важливих якостей у майбутніх психологів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Першочерговим завданням професійної підготовки фахівців у закладі вищої освіти є формування особистості, здатної до професійного та особистісного самовдосконалення, що має готовність до безперервної освіти, та розвитку своїх *професійно важливих якостей*. Це, зокрема, стосується й професійної підготовки майбутніх психологів, формування професійної компетентності яких відбувається у тісному взаємозв'язку з формуванням їх особистості, що є безперервним цілісним процесом професійного становлення. Серед досліджень, спрямованих на вивчення

особистісних якостей висококваліфікованих фахівців з психології, які здатні успішно реалізуватися в професійній діяльності, чільне місце посідає проблема визначення *професійно важливих якостей психолога*. Професійно важливі якості (ПВЯ) психолога виявляються в єдності професійних та психологічних складових даної діяльності [2], [5], [6].

У психологічній науці існує досить великий масив наукової літератури, присвячений вивченню *«професійно важливих якостей»* (І. Алексєєва, Е. Зеєр, Л. Карамушка О. Леонт'єв, Г. Ложкін, А. Карпов, М. Корольчук, С. Максименко. А. Маркова, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, Н. Чепелева, Ю. Швалб, В. Шадріков, Т. Яценко та ін.) [1]. На думку сучасних науковців *«професійно важливі якості (ПВЯ)»* – це: 1) сукупність таких якостей фахівця, які служать успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних задач, особистісно-професійному зростанню та вдосконаленню» (О. Штепа) [11]; 2) стійкі, суттєві, рівноцінні професійні якості, які можуть бути оцінені (О. Гура) [3]; 3) індивідуальні особливості людини, які виступають умовою успішного опанування професією та професійною діяльністю (Н. Пов'якель) [8]; 4) індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її опанування (Н. Чепелева) [10].

Отже, *професійно важливі якості (ПВЯ) особистості* – це комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні.

Вивчення змісту професійно важливих якостей, їх прояву та умов розвитку є одним із основних питань психології професійної діяльності, зокрема це стосується соціономічних професій. Ці якості проявляються у процесі виконання функціональних обов'язків та характеризуються певними способами дій та операцій. У процесі становлення психолога-професіонала відбувається їх перебудова відповідно до вимог професії. Така своєрідна професіоналізація особистості пояснює сутність переходу від психологічної властивості до професійно важливої якості [4], [7].

Проаналізувавши деякі наукові підходи дослідників до обґрунтування *структури ПВЯ* майбутніх фахівців різного профілю, можна констатувати, що компонентний склад цієї структури включає надзвичайно важливі особистісні якості та мотиви, що детермінують успішність професійного становлення фахівців. Тому *структуру ПВЯ психологів* ми визначаємо як складне цілісне особистісне утворення, що включає наступні компоненти:

- *мотиваційний компонент*, що відображає усвідомлення майбутніми психологами значущості професійного самовдосконалення як особистісної та суспільної цінності; професійну спрямованість студента, що характеризує налаштованість його на майбутню професійну діяльність в галузі психології, задоволеність вибором професії та прагнення працювати за обраним фахом;

- *регулятивно-вольовий компонент*, який відображає внутрішній психологічний механізм вольової саморегуляції у процесі професійного становлення, що включає засоби та прийоми саморегуляції, рівні вольової активності (настирність, самовладання);

- *комунікативний компонент*, що включає надзвичайно важливі якості та уміння психолога, такі як: вміння орієнтуватися в ситуації професійного спілкування, адекватно сприймати та правильно інтерпретувати інформацію в процесі спілкування, проявляти емпатію та толерантність, підтримувати професійний контакт та управляти ним, відчувати, встановлювати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні з різними категоріями клієнтів;

- *рефлексивно-оцінювальний компонент*, який поєднує вміння та здатність здійснювати рефлексію і самоконтроль, узагальнювати й критично оцінювати власні досягнення й результати, виявляти недоліки, знаходячи шляхи їх подолання, розробляти перспективні напрямки подальшого процесу професійного самовдосконалення.

Сутність процесу формування ПВЯ полягає у функціональному поєднанні окремих ПВЯ, що починають виявляти себе у режимі взаємодії стосовно досягнення мети діяльності [6], [9].

Отже, професійно важливі якості психолога значною мірою визначають успішність його професійної діяльності і потребують створення умов для їхнього розвитку у процесі професійної підготовки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Вибірку досліджуваних склали 65 здобувачів вищої психологічної освіти 2-го та 3-го курсів із різних регіонів України, з них – 85,5% жінок, 14,5% чоловіків.

В емпіричному дослідженні використано такі методи дослідження:

- аналіз, узагальнення і систематизація психологічної, педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми розвитку ПВЯ майбутніх психологів;
- психодіагностичні методики: опитувальник «Мотивація досягнення успіху» (Т. Елерса), опитувальник «Мотивація уникнення невдачі» (Т. Елерса), Методика «РПС» (Т. Дубовицька), методика «Дослідження вольової саморегуляції»

(В. Зверьков і Е. Ейдман), методика «Діагностика комунікативної толерантності» (В. Бойко), методика «Діагностики рівня емпатичних здібностей» (В. Бойко), методика «Рівень розвитку рефлексивності» (А. Карпов).

- методи математичної статистики (опрацювання даних з використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 20.0)).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Аналіз стану розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів другого та третього курсів ми починали з дослідження структурних компонентів ПВЯ: мотиваційного, регулятивно-вольового, комунікативного, рефлексивно-оцінного.

Оцінювання стану розвитку показників *мотиваційного компонента ПВЯ* респондентів, а саме: мотивації досягнення успіху та уникнення невдач у професійному становленні під час навчання здійснювали за допомогою відповідних методик Т. Елерса; рівнів професійної спрямованості студентів (РПС) здійснювали за допомогою методики Т. Дубовицької. Результати вимірювання показників представлено в (табл. 1).

Таблиця 1

Результати вимірювання рівнів мотивації досягнення успіху та уникнення невдач, РПС у майбутніх психологів 2-го та 3-го курсів

Показники мотиваційного компоненту	Рівні	Респонденти 2 курс,		Респонденти 3 курс	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Мотивація досягнення успіху	низький	8	24,2	6	18,7
	середній	17	51,5	17	53,1
	помірно високий	6	18,2	7	21,9
	занадто високий	2	6,1	2	6,3
Мотивація уникнення невдач	низький	5	15,2	5	15,6
	середній	12	36,4	11	34,4
	помірно високий	14	42,4	14	43,7
	занадто високий	2	6,0	2	6,3
Професійна спрямованість	низький	8	25,8	5	15,6
	середній	17	54,9	10	31,3
	високий	8	19,3	17	53,1

За результатами опитування виявлено, що рівні мотивації досягнення успіху та уникнення невдач у здобувачів 2-го та 3-го курсів майже не відрізняються. Але в обох групах переважає мотиваційна тенденція «уникнення невдачі»: в групі 2-го курсу – 48,4% осіб, в групі 3-го

курсу – 50% осіб. За шкалою «мотивація досягнення успіху», на обох курсах переважає низький та середній рівень (75,7% осіб – 2 курс, 71,8 % осіб – 3 курс). Це свідчить про те, що у здобувачів недостатньо розвинені мотиви досягнення та професійного зростання, вони налаштовані на уникнення невдачі, виявляють невпевненість у собі і не вірять у можливість досягти успіху, бояться ризикувати. Це пояснюється тим, що здобувачі освіти молодших курсів не готові до складних навчальних та професійних завдань, у них недостатньо розвинені вміння ставити перед собою навчально-професійні цілі та шляхи їх реалізації. Недостатньо сформовані і недостатньо зрілі мотиваційні утворення закріплюють індивідуальну здатність до неконструктивного вирішення навчальних та особистісних труднощів. Дослідженнями доведено, що в навчально-професійній діяльності більш успішними є ті студенти, у яких мотив досягнення успіху переважає над мотивом уникнення невдач. Тому під час професійної підготовки майбутніх психологів важливо розвивати у них саме мотиви досягнення успіху.

За результатами вимірювання рівнів РПС виявлено, що у досліджуваних 2-го курсу домінує середній рівень професійної спрямованості (54,9%), на 3 курсі високі показники мають 53,1% респондентів. Професійна спрямованість особистості характеризує прагнення здобувачів застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії, розвивати вміння, навички, професійні інтереси. Необхідно зазначити, що серед досліджуваних 3-го курсу домінують високі рівні РПС порівняно з групою 2-го курсу. Ці здобувачі характеризуються прагненням до оволодіння професією психолога, їм подобається ця професія; вони хочуть в майбутньому працювати і надалі вдосконалюватися у професійній діяльності; постійно поповнювати знання з теоретичних та практичних проблем психології, опрацьовувати нові надходження; вважають професію психолога престижною та соціально значущою. Здобувачі з низьким рівнем РПС не вбачають нічого привабливого для себе у своїй майбутній професії, вона їм малоцікава; не проявляють інтересу до неї, а вступили на навчання на спеціальність «Психологія» з прагматичних міркувань або за порадою батьків, знайомих.

Оцінювання показників *регулятивно-вольового компоненту*, зокрема вольової саморегуляції майбутніх психологів здійснювали за методикою А. Зверькова і Е. Єйдмана «Дослідження вольової саморегуляції». Результати оцінювання рівнів прояву показників за всіма шкалами методики подано у (табл. 2).

Таблиця 2

Результати вимірювання рівнів вольової саморегуляції у майбутніх психологів 2-го та 3-го курсів

Показники регулятивно-вольового компонента	Рівні	Респонденти 2 курс		Респонденти 3 курс	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Загальний рівень саморегуляції	низький	12	36,4	14	43,7
	середній	15	45,4	11	34,5
	високий	6	18,2	7	21,8
Шкала «Самовладання»	низький	15	45,4	10	31,3
	середній	10	30,3	12	37,4
	високий	8	24,3	10	31,3
Шкала «Настирливість»	низький	7	21,2	5	15,7
	середній	18	54,5	15	46,9
	високий	8	24,3	12	37,4

За результатами опитування виявлено, що досліджувані обох груп не мають вагомих розбіжностей в рівнях загальної саморегуляції, а також за шкалою «самовладання». Тільки 18,2% респондентів 2-го та 21,8% 3-го курсу виявили високі рівні вольової саморегуляції. І більше третини респондентів обох груп виявили низькі рівні. Високий рівень саморегуляції в навчально-професійній діяльності характеризує самостійність здобувачів, які гнучко та адекватно реагують на зміни умов; усвідомленість в цілепокладанні та досягненні освітніх цілей. Низький рівень саморегуляції характеризує здобувачів, нездатних до усвідомленого цілепокладання та досягнення професійних цілей; вони не вміють раціонально та ефективно планувати, програмувати та здійснювати діяльність.

Вольова саморегуляція характеризується такими вольовими якостями, як: настирливість та самовладання. За результатами опитування 37,4% досліджуваних 3-го та 24,3% 2-го курсу виявили високий рівень настирливості, що свідчить про більшу здатність долати всі зовнішні і внутрішні перешкоди у професійному становленні, вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення. Водночас, значна частка досліджуваних обох груп виявили середній рівень за шкалою «настирливість» (54,5% 2-го курсу, 46,9% 3-го курсу) та низький рівень (21,2% – 2 курс, 15,7% – 3 курс). Ці здобувачі характеризується нездатністю та небажанням докладати зусилля для виконання позааудиторних завдань, нездатністю мобілізувати власні потенційні можливості для цілеспрямованого професійного становлення. Тому в процесі професійної підготовки майбутніх психологів потрібно

приділити додаткову увагу питанням формування вольової саморегуляції у цієї групи здобувачів, оскільки майбутні фахівці в різних галузях психології мають діяти в кризових та екстремальних ситуаціях під час роботи з різними групами клієнтів.

Для діагностики *комунікативного компоненту*, зокрема рівня емпатії та комунікативної толерантності майбутніх психологів ми використовували методики, які були розроблені В.Бойко. Результати оцінювання рівнів прояву показників комунікативного компонента ПВЯ у майбутніх психологів подано у (табл. 3).

Таблиця 3

Результати вимірювання рівнів емпатії, комунікативної толерантності у майбутніх психологів 2-го та 3-го курсів

Показники комунікативного компоненту	Рівні	Респонденти 2 курс		Респонденти 3 курс	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Емпатія	дуже низький	8	24,3	9	28,1
	занижений	10	30,3	11	34,4
	середній	12	36,4	8	25,0
	високий	3	9,0	4	12,5
Комунікативна толерантність	низький	12	36,4	5	15,6
	середній	13	39,4	11	34,4
	високий	8	24,2	16	50,0

За результатами опитування не виявлено вагомих розбіжностей в рівнях розвитку емпатичних здібностей респондентів. Але виявлено великий відсоток низького та заниженого рівня емпатичних здібностей у групі студентів 2-го курсу (54,6% осіб) та 3-го курсу (62,5% осіб). Оскільки формування комунікативних вмінь відбувається в студентському середовищі, то прояви емпатії низького рівня характеризуються частими випадками недовіри до партнерів зі спілкування, відсутністю адекватного сприйняття емоційного конфлікту між власними переживаннями та переживаннями інших. В процес професійного становлення майбутніх психологів має відбутися перехід до здатності розуміти емоційний стан партнера. На основі цього формується необхідне уміння психолога-професіонала емоційно бути присутнім з партнером по спілкуванню під час проведення певних консультаційних чи психотерапевтичних заходів, але не ототожнювати себе з ним, що, в цілому, запобігає емоційному вигоранню психолога.

За результатами діагностування комунікативної толерантності виявлено деякі відмінності у відсотковому розподілі рівнів серед

досліджуваних 2-го та 3-го курсів. Так, високі рівні комунікативної толерантності виявили 24,2% здобувачів 2-го курсу та 50,0% здобувачів 3-го курсу; середній рівень виявлено у досліджуваних 2-го курсу 39,4% та 34,4% серед респондентів 3-го курсу; низький рівень виявлено у 36,4% досліджуваних 2-го курсу та 15,6% у респондентів 3-го курсу. Такі відмінності у рівневому розподілі респондентів свідчать про можливість розвитку комунікативної толерантності під час професійного навчання з кожним курсом та проходженням різних практик та тренінгів. Тобто, чим старше курс, тим більше студентів мають високий рівень комунікативної толерантності. Слід зазначити, сформованість такої якості є необхідною умовою професійного спілкування. Майбутні психологи мають проявляти терпимість до інших у майже всіх ситуаціях спілкування; вміти добре приховувати свою неприязнь до партнерів в певних ситуаціях; мати здатність силою переконання заставити себе не помічати неприємні властивості інших.

Рефлексивно-оцінювальний компонент, зокрема здатність до рефлексії та самооцінки власних досягнень у професійному саморозвитку визначали за допомогою методики «Рівень розвитку рефлексивності» (А. Карпова). Результати отриманих даних подано у таблиці (табл. 4).

Таблиця 4

**Результати вимірювання рівнів рефлексивності
у майбутніх психологів 2-го та 3-го курсів**

Показник	Рівні	Респонденти 2 курс		Респонденти 3 курс	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Рефлексивність	низький	19	57,6	16	50,0
	середній	10	30,3	11	34,4
	високий	4	12,1	5	15,6

За результатами опитування із загальної кількості респондентів високий рівень розвитку рефлексивності виявили 12,1% осіб 2-го курсу, 15,6% осіб 3-го курсу. Звичайно, це мала частка від загальної кількості опитаних обох груп, що характеризує здобувачів, як таких, що рідко усвідомлюють та оцінюють власні досягнення у засвоєнні професійної інформації; рідко проявляють схильність до самоаналізу в поточних, минулих навчальних ситуаціях; не схильні до аналізу щодо перспективного планування власних дій та їх ймовірнісних результатів. Більшість досліджуваних виявили низький рівень розвитку рефлексивності, що свідчить про їхню нездатність до постійного самоаналізу та самоперевірки

як у процесі засвоєння професійних дисциплін, так і після закінчення роботи; невміння оцінювати хід і результати своєї пізнавальної діяльності, що призводить до помилок та низької продуктивності у засвоєнні нових знань, що є значним недоліком у професійному саморозвитку.

Для підтвердження статистичної значущості розбіжностей чи їх відсутності при порівнянні середніх значень показників ПВЯ респондентів груп 2-го та 3-го курсів ми застосували Т-критерій Ст'юдента, емпіричні значення його подано в таблиці (табл. 5).

Таблиця 5

Емпіричні значення критерія Т-Ст'юдента при порівнянні середніх показників професійно важливих якостей майбутніх психологів 2-го та 3-го курсів

Показники	$t_{кр.} = 2,00$ при $p = 0,05$. (для ступеня свободи $(n_1 + n_2 - 2) = 63$)
Мотивація досягнення успіху	$t_{емп.} = 0,87$; $t_{емп.} < t_{кр.}$
Мотивація уникнення невдачі	$t_{емп.} = 0,45$; $t_{емп.} < t_{кр.}$
Рівень професійної спрямованості	$t_{емп.} = 3,07$; $t_{емп.} > t_{кр.}$
Вольова саморегуляція	$t_{емп.} = 0,22$; $t_{емп.} < t_{кр.}$
Настирливість	$t_{емп.} = 4,23$; $t_{емп.} > t_{кр.}$
Самовладання	$t_{емп.} = 1,05$; $t_{емп.} < t_{кр.}$
Емпатія	$t_{емп.} = 0,76$; $t_{емп.} < t_{кр.}$
Комунікативна толерантність	$t_{емп.} = 3,89$; $t_{емп.} > t_{кр.}$
Рефлексивність	$t_{емп.} = 0,78$; $t_{емп.} < t_{кр.}$

Значення табличного Т-критерію Ст'юдента для заданого числа ступенів свободи, які дорівнюють $(n_1 + n_2 - 2)$ для нашої вибірки $(33+32-2 = 62)$, при $p = 0,05$ дорівнює 2,00. У нас же значення *Темп.* при порівнянні показників ПВЯ респондентів 2-го та 3-го курсів: мотивація досягнення успіху (0,87), мотивація уникнення невдачі (0,45), вольова саморегуляція (0,22), самовладання (1,05), емпатія (0,76), рефлексивність (0,78). Це свідчить про те, що середні значення показників вказаних якостей не відрізняються серед здобувачів 2-го та 3-го курсів. Стосовно таких якостей, як: рівень професійної спрямованості ($t_{емп.} = 3,07$), настирливість ($t_{емп.} = 3,07$), комунікативна толерантність ($t_{емп.} = 3,89$), то середні значення цих показників відрізняються в групах 2-го та 3-го курсів, що статистично підтверджено.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про недостатність умов для розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів другого та третього років навчання та невідповідність рівнів їх сформованості вимогам сьогодення до фахівців-психологів в різних галузях психології. Ці обставини обумовлюють необхідність розробки та

впровадження в навчальний процес під час професійної підготовки зі спеціальності 053 «Психологія» спеціальних програм та методик з розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

На основі теоретичного аналізу наукових підходів до вивчення проблеми професійно важливих якостей майбутніх психологів з'ясовано сутність поняття «професійно важливі якості психолога», яке трактується як сукупність таких якостей фахівця, які служать успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних задач, особистісно-професійному зростанню та вдосконаленню

На основі проведеного емпіричного дослідження професійно важливих якостей майбутніх психологів виявлено, що рівні їх сформованості серед студентів 2-го та 3-го курсів мають невисокі показники, що свідчить про недостатність їх розвитку на цих етапах професійного навчання.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів є умовою професійного становлення фахівців, який містить в собі самовдосконалення, самовиховання, самоосвіту та самопізнання в галузі психології, мета якого – досягнення успіху в оволодінні майбутньою професійною діяльністю.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою програми розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] О. В. Брюховецька, *Психологія професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів*. Київ, Україна: Інтерсервіс, 2017.
- [2] Е. А. Власова, *Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов*. Николаев, Украина, 2008.
- [3] О. І. Гура, «Логіко-концептуальні аспекти дослідження формування особистісно-професійних характеристик педагога», *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, вип. 1, с. 107–113, 2009. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://surl.li/drpx> Дата звернення: Жовт. 06, 2022.

- [4] А. І. Гусев, «Розвиток толерантності до невизначеності у студентів-психологів», *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*, т. 12, вип. 21, с. 105–114, 2015.
- [5] А. І. Гусев, «Принцип безоцінюваності як складова особистісно-орієнтованого підходу до підготовки майбутніх психологів в системі післядипломної педагогічної освіти», *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, № 2(37), с. 131–138, 2015.
- [6] *Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти* / П. В. Лушин, Н. Ю. Волянчук, О. В. Брюховецька та ін.; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ, Україна, 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/GgiElu>
Дата звернення: Жовт. 06, 2022.
- [7] В. Г. Панок, *Професійне становлення практичних психологів: досвід і перспективи*. Київ, Україна, 2013.
- [8] Н. І. Пов'якель, *Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи; 2-ге вид., випр. і допов.* Київ, Україна: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008.
- [9] Н. В. Пророк, «Практичний психолог: професійно-важливі якості», *Проблеми загальної та педагогічної психології*, С. Д. Максименка, Ред. т. III, ч. 8, с. 190–194, 2001.
- [10] Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель, «Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога», *Психологія*, вип. 3, с. 35–41, 1998.
- [11] О. С. Штепа, «Тенденції особистісного саморозвитку майбутніх психологів: ресурсний аспект», *Вісник Львівського ун-ту. Серія: Психологічні науки*, вип. 16, с. 232–240, 2013.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Oleksandra Brukhovetska,

PsyD, Professor, Professor Department of Psychology and Personal Development Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-4884-2878>
ciparisab011@gmail.com

Andrii Gusiev,

Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor Department of Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-1790-3295>
igorich70@gmail.com

Tatyana Chausova,

Candidate of Psychological Sciences, Associated Professor,
Associated Professor Department of Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>
tvchausova@ukr.net

Lesia Inzhyievska,

Candidate of Psychological Sciences, Associated Professor,
Associated Professor Department of Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-2058-1485>
lesiy777@ukr.net

Abstract. The article deals with the problem of development of professionally important qualities of future psychologists. It was found that professionally important personal qualities are a complex of the most important individual psychological and psychophysiological personal properties of a person, which are sufficient and necessary for the successful performance of activities at the normative level. It was established that the development of professionally important qualities of future psychologists is a condition for the professional formation of specialists. It includes self-improvement, self-education, self-education and self-knowledge in the field of psychology. Its goal is to achieve success in mastering future professional activities. The structure of professionally important qualities of psychologists is defined as a complex integral personal formation, which includes the following components: motivational, regulatory-volitional, communicative, reflective-evaluative. On the basis of the conducted empirical research, it was found that the levels of formation of professionally important qualities of future

psychologists among students of higher education of the 2nd and 3rd years have low indicators, which indicates the insufficiency of their development at these stages of professional training. It was established that such components as motivation to achieve success, motivation to avoid failure, volitional self-regulation, self-control, empathy, and reflexivity do not differ among students of higher education of the mentioned courses. The following qualities, such as: the level of professional orientation, insistence, communicative tolerance, according to the average values of these indicators, differ in the groups of the 2nd and 3rd courses, which is statistically confirmed. Therefore, the conducted study confirms that the development of professionally important qualities of psychologists is a condition for the professional development of future specialists during their studies at a higher education institution, starting from the 1st year of study.

Key words: students of higher education; future psychologists; professionally important qualities; development of professionally important qualities; institution of higher education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] O. V. Briukhovetska, *Psykhologhiia profesiinoi tolerantnosti kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv*. Kyiv, Ukraina: Interservis, 2017.
- [2] E. A. Vlasova, *Professional'noe samorazvitie budushchih social'nyh pedagogov*. Nikolaev, Ukraina, 2008.
- [3] O. I. Hura, «Lohiko-kontseptualni aspekty doslidzhennia formuvannia osobystisno-profesiinykh kharakterystyk pedahoha», *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, vyp. 1, s. 107–113, 2009. [Elektronnyi resur]. Dostupno: <http://surl.li/drpeх> Дата звернення: Жовт. 06, 2022.
- [4] A. I. Husiev, «Rozvytok tolerantnosti do nevyznachenosti u studentiv-psykholohiv», *Aktualni problemy psykholohii. Psykhologhiia tvorchosti*, t. 12, vyp. 21, s. 105–114, 2015.
- [5] A. I. Husiev, «Pryntsyp bezotsiniuvanosti yak skladova osobystisno-oriietovanoho pidkhodu do pidhotovky maibutnikh psykholohiv v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity», *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, № 2(37), s. 131–138, 2015.
- [6] *Osobystisno-oriietovana pidhotovka maibutnikh psykholohiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* / P. V. Lushyn, N. Yu. Volianiuk, O. V. Briukhovetska ta in.; NAPN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity. Kyiv,

- Ukraina, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/GgiElu> Data zvernennia: Zhovt. 06, 2022.
- [7] V. H. Panok, Profesiine stanovlennia praktychnykh psykholohiv: dosvid i perspektyvy. Kyiv, Ukraina, 2013.
- [8] N. I. Poviakel, Profesiionenez myslennia psykholoha-praktyka v systemi vyshchoi shkoly; 2-he vyd., vypr. i dopov. Kyiv, Ukraina: NPU im. M. P. Drahomanova, 2008.
- [9] N. V. Prorok, «Praktychnyi psykholoh: profeciino-vazhlyvi yakosti», Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii, C. D. Maksymenka, Red. t. II, ch. 8, s. 190–194, 2001.
- [10] N. V. Chepelieva, N. I. Poviakel, «Teoretychne obgruntuvannia modeli ocobytosti praktychnoho psykholoha», Psykholohiia, vyp. 3, s. 35–41, 1998.
- [11] O. S. Shtepa, «Tendentsii osobystisnoho samorozvytku maibutnikh psykholohiv: resursnyi aspekt», Visnyk Lvivskoho un-tu. Seriia: Psykholohichni nauky, vyp. 16, s. 232–240, 2013.

*Стаття надійшла до редакції
12 жовтня 2022 року*